

**ЗАСТОСУВАННЯ ПОНЯТТЯ “ЧИСТІ АКТИВИ” В БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ
ВІДПОВІДНО ДО КОНЦЕПЦІЇ ФІНАНСОВОГО КАПІТАЛУ**

Досліджено вплив господарських операцій різних видів діяльності на розмір статутного капіталу та чистих активів, а також розрахунки з учасниками. Проаналізовано парадокси, що виникають в бухгалтерському обліку при застосуванні фінансової концепції капіталу на стадіях життєвого циклу підприємства

Постановка проблеми. У міжнародній практиці відповідно до Концептуальної основи складання та подання фінансової звітності поширені дві концепції капіталу: фінансова та фізична. Фінансова концепція прийнята більшістю підприємств при складанні фінансових звітів. Згідно з фінансовою концепцією капітал, такий як інвестовані кошти або інвестована купівельна спроможність, є синонімом чистих активів або власного капіталу підприємства. Водночас концепція збереження фінансового капіталу передбачає, що прибуток заробляється, якщо тільки фінансова (або грошова) сума чистих активів на кінець періоду перевищує фінансову (або грошову) суму чистих активів на початок періоду після випущення будь-яких виплат власникам або внесків власників протягом даного періоду.

Отже, концепція фінансового капіталу передбачає зміну фінансового стану підприємства як приріст власного капіталу або чистих активів. У зв'язку з необхідністю дотримання даних вимог в Україні, починаючи з 2004 року встановлено вимоги щодо розрахунку даного показника наступними нормативними документами: Цивільним кодексом України [9] та Методичними рекомендаціями щодо визначення вартості чистих активів акціонерних товариств [6]. Однак для забезпечення безперервності діяльності суб'єкта господарювання необхідно з'ясувати напрями оптимізації співвідношення статутного капіталу та чистих активів. Так, зокрема, яким чином вплине розрахунок чистих активів та його порівняння з фактичним та мінімальним статутним капіталом на фінансовий стан підприємства та розрахунки з учасниками.

Мета дослідження. Встановлення впливу господарських операцій, що відносяться до різних видів діяльності, на розмір чистих активів та його співвідношення зі статутним капіталом на стадіях життєвого циклу підприємства для цілей бухгалтерського обліку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх років науковці досліджували способи оптимізації структури власного капіталу та їх облікове відображення. Зокрема, М.В. Корягін, Н.М. Воськало вважають, що привести у відповідність чисті активи до розміру статутного капіталу без його зменшення можна лише для товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю у разі прийняття рішення їх учасниками про внесення додаткових вкладів. Ця операція буде відображена бухгалтерським записом: Д-к 30, 31, 10, 12, 20, 22 К 422. За рахунок цього додаткового капіталу можна погасити отримані збитки [3, с. 187].

Досить важливим є співвідношення між статутним капіталом, додатковим капіталом, резервним капіталом та нерозподіленими прибутками для забезпечення господарської діяльності підприємства. Так, Р.А. Слав'юк наголошує на тому, що “наявність додаткового капіталу при абстрагуванні від одночасного впливу інших чинників дає певну економію засновникам на виплатах дивідендів, що, в свою чергу, збільшує внутрішній інвестиційний потенціал. Додатковий капітал певною мірою згладжує ефект дефіциту резервного капіталу та впливу непокрытих збитків. Зменшення додаткового капіталу має відбуватися лише за поступового зростання статутного капіталу, резервного капіталу та нерозподіленого прибутку” [7, с. 131].

Для цілей економічного аналізу, Нусіновою Я.В. запропоновано коефіцієнт співвідношення власних та позикових коштів, однак не зазначено нормативне значення даного показника [4]. Діордійчук В., Новодворська В. серед показників аналізу власного капіталу виділяють наявність власних (чистих) оборотних коштів (активів) або величина робочого чистого капіталу, коефіцієнт фінансової незалежності, коефіцієнт фінансового ризику, коефіцієнт довгострокової заборгованості, маневреності власного капіталу, мультиплікатор власного капіталу, коефіцієнт прибутковості власного капіталу, термін окупності капіталу [1, с. 84-85]. Однак зазначені показники не повною мірою характеризують сутність показника “чисті активи” та його вплив на подальший розвиток суб'єкта господарювання.

Королук Т. запропоновано структуру власного капіталу, так зокрема власний капітал поділяється на вкладений капітал і накопичений капітал. Складовими вкладеного капіталу є статутний капітал і додатковий вкладений капітал, а накопиченого капіталу – інший додатковий капітал, резерви прибутку (резервний капітал, договірні резерви, резерв переоцінки) та нерозподілений прибуток [2, с. 173]. З точки зору запропонованої структури власного капіталу Т. Королук, можна стверджувати про збільшення вартості чистих активів за рахунок накопиченого капіталу. Адже збільшення активів буде відбуватися за рахунок переоцінки активів, безоплатного одержання активів.

Розгляд стану висвітлення питань обліку операцій з доведення розміру статутного капіталу до рівня чистих активів українськими науковцями, дає можливість зробити висновок, що питання співвідношення між статутним капіталом і чистими активами, пов'язаних з дотриманням вимог законодавства, залишилися не повною мірою дослідженими.

Викладення основного матеріалу дослідження. Дослідження розміру чистих активів та його співвідношення зі статутним капіталом включає: вивчення характеристики операційної, фінансової та інвестиційної діяльності та парадоксів бухгалтерського обліку, що виникають внаслідок здійснення даних операцій, а також особливостей зміни розміру чистих активів відповідно до етапів життєвого циклу підприємства.

Згідно зі ст. 155 Цивільного Кодексу України, якщо після закінчення фінансового року вартість чистих активів акціонерного товариства виявиться меншою від статутного капіталу, товариство зобов'язане оголосити про зменшення статутного капіталу та зареєструвати відповідні зміни до статуту у встановленому порядку. Якщо вартість чистих активів товариства стає меншою від мінімального розміру статутного капіталу, встановленого нормативними документами, товариство підлягає ліквідації [9]. Тому необхідно згрупувати операції в розрізі операційної, фінансової та інвестиційної діяльності для визначення їх впливу на розмір фінансових результатів, статутного капіталу та чистих активів для подальшої оцінки фінансового стану.

В ході господарської діяльності відбувається безліч господарських операцій, що безпосередньо зумовлюють зміни в активах та зобов'язаннях, а отже і впливають на розрахунок чистих активів (табл. 1).

Таблиця 1. Господарські операції звичайної діяльності, що призводять до змін розміру чистих активів

№ з/п	Вид діяльності	Господарські операції
1	Операційна діяльність	Придбання засобів виробництва
		Виробництво продукції
		Реалізація продукції, товарів, послуг
		Надходження коштів за надання права користування активами (оренда, ліцензії)
		Платежі постачальникам
		Виплати працівникам
2	Інвестиційна діяльність	Реалізація оборотних активів (крім фінансових інвестицій)
		Придбання основних засобів і нематеріальних активів
		Вкладення коштів до статутних капіталів інших підприємств
		Надання позик іншим підприємствам
3	Фінансова діяльність	Надходження коштів від фінансових інвестицій (дивіденди, відсотки)
		Випуск акцій
		Отримання позик та їх погашення
		Викуп акцій власної емісії
		Виплата дивідендів учасникам
		Вихід учасника
		Реінвестування прибутку
		Зменшення частки учасника
		Додаткові внески учасників
		Зміна кількості учасників

Фактично операції, що не призводять до змін чистих активів, є операціями пермутаціями, а ті, що викликають зміни чистих активів є модифікаціями. Проаналізувавши віднесені конкретні операції до певного напрямку господарської діяльності підприємства, можна передбачити майбутній рух грошових коштів, пов'язаний з вимогами засновників, які надали товариству капітал.

Для оцінки можливостей суб'єкта господарювання продовжувати та розширювати основну діяльність без залучення зовнішніх джерел фінансування слід знати на якому етапі життєвого циклу воно знаходиться. Етапами життєвого циклу підприємства, що безпосередньо впливають на розмір статутного капіталу, чистих активів та корпоративних прав, є: 1) зародження (створення підприємства), 2) прискорення росту, 3) уповільнення темпів зростання, 4) зрілість, 5) занепад [5, с. 350]. На різних стадіях життєвого циклу підприємства бухгалтерський облік статутного капіталу має свої характерні особливості. Так, зокрема на стадії зародження (створення) відбувається формування статутного капіталу, придбання засобів і предметів праці, необхідних для здійснення статутної діяльності. На стадії прискорення росту наявні стабільні умови функціонування, розширення асортименту, конкурентоспроможні ціни та налагоджена система маркетингу і збуту, ефективна реклама. На перших двох стадіях чисті активи мають тенденцію до зростання. На стадії уповільнення темпів зростання виникають проблеми з фінансуванням, висока вартість продукції у порівнянні з

основними конкурентами, застарілі технології й устаткування, збільшення продажів товарів-замінників, різка зміна потреб і смаків покупців, відбувається зростання чистих активів більш повільними темпами. Стадія "зрілість" передбачає реорганізацію основних ланок технологічного процесу та основних підсистем підприємства, поступове зменшення чистих активів. На стадії занепаду наявні прострочена заборгованість перед кредитором, недосконала політика просування продукції, поява іноземних конкурентів з товарами низької вартості, втрата глибини і гнучкості керування, звільнення ключових працівників і спеціалістів, продовжує знижуватися розмір чистих активів.

Діяльність підприємства на споживчому ринку направлена на досягнення певних стратегічних цілей і тактичних задач, які дозволяють забезпечити ефективну господарську діяльність, виживання і його конкурентоспроможність на ринку. Власники корпоративних прав зацікавлені на будь-якому етапі життєвого циклу підприємства в забезпеченні оптимального співвідношення між статутним капіталом та чистими активами для реалізації своїх прав на одержання дивідендів та частини майна пропорційно до частки у статутному капіталі тощо.

Відомий російський вчений д.е.н., проф. Я.В. Соколов визначив парадокси в бухгалтерському обліку [8, с. 109-113]. З огляду на те, що дійсний фінансовий стан та майбутній розвиток підприємства залежить від розміру чистих активів, в табл. 2 наведено нестандартні ситуації, що виникають в бухгалтерському обліку та суттєво впливають на розмір чистих активів.

Таблиця 2. Парадокси в бухгалтерському обліку та їх вплив на розмір розрахованих чистих активів

№ з/п	Парадокси за проф. Соколовим Я.В. [8, с. 109-113]	Вплив на розмір чистих активів та статутного капіталу відповідно до фінансової концепції
1	2	3
1	Товари продані (послуги надані), оплата не поступила, прибутку немає	Зменшення вартості чистих активів
2	Товари продані (послуги надані), оплата не поступила, а прибуток є	Збільшення вартості чистих активів без наявності в активі належних грошових коштів
3	Грошей немає, а прибуток є	Збільшення вартості чистих активів
4	Прибуток є, а підприємство оголошено банкрутом	Зменшення вартості чистих активів
5	Гроші є, а прибутку немає	Зменшення вартості чистих активів
6	Майнова маса збільшилась, а прибуток - ні	Зменшення вартості чистих активів
7	Майнова маса збільшилась і прибуток збільшився те ж	Збільшення вартості чистих активів
8	Майнова маса зменшилась, а прибуток не змінився	Пов'язаний з виникненням на підприємстві дебіторської заборгованості, на величину чистих активів не впливає (відбувається пере класифікація статей)
9	Майнова маса зменшилась і прибуток зменшився	Пов'язаний з матеріальними та грошовими втратами, які були відображені на рахунку фінансові результати, і призвели до зменшення прибутку
10	Наявний реальний збиток, але показаний номінальний обліковий прибуток	Пов'язаний з вкладенням грошових коштів в певні види активів і одержанням прибутку тільки через декілька років
11	Наявний реальний збиток, але підприємство зобов'язано сплатити податок на прибуток	Зменшення вартості чистих активів
12	Прибуток, обчислений за весь час існування підприємства не може дорівнювати сумі прибутків, обчислених за кожен звітний період	Слід враховувати під час проведення аналізу чистих активів
13	Прибуток, показаний в балансі (або в звіті про прибутки і збитки), не дорівнює оподаткованому прибутку	Пов'язаний з нестабільністю системи оподаткування, а також з наявністю різних методологічних концепцій різних користувачів та контролюючих органів
14	Одна й та ж сама сума може розглядатися або як прибуток, або як збиток	Дивіденди можна розглядати як частину прибутку і як витрати для підприємства

Продовження таблиці 2

1	2	3
15	Один і той же самий об'єкт може бути віднесений або до основних, або до оборотних засобів	Це наслідок застосування облікової політики на підприємстві, але в цілому і основні засоби, і оборотні засоби збільшують вартість чистих активів
16	Один й той же самий об'єкт може бути списаний на витрати (в різноманітній модифікації за моментом списання) або ж по частинах за весь період експлуатації	
17	Сума засобів підприємства не дорівнює їх сукупній вартості, тобто самого підприємства як єдиного цілого	Пов'язаний з утворенням гудвілу
18	Реальна наявність активу і його відсутність в обліку	Зниження вартості активів
19	Об'єкт зношений, але він продовжує експлуатуватися	Завищення вартості активів
20	Обліковий залишок майже ніколи не дорівнює фактичному	Обліковий розрахунок вартості чистих активів не буде дорівнювати їх фактичній вартості
21	Дебіторська заборгованість (навіть якщо вона зареєструвалася) ніколи не може повністю відображати суми, що будуть отримані	Завищення вартості активів
22	Бухгалтерський облік не можна зрозуміти з нього самого	Потрібна додаткова інформація щодо розрахунку чистих активів для розуміння операцій щодо коригування статутного капіталу до розміру чистих активів
23	Власник, розглядаючи бухгалтерську звітність, бачить застарілі дані, але дізнається в кращому випадку, результати роботи підприємства за минулий період, а йому треба в даний момент думати про майбутнє, зокрема вирішити, чи продовжувати свою справу або її ліквідувати	Необхідно здійснити розрахунок чистих активів підприємства для прийняття управлінських рішень щодо доцільності здійснення тих чи інших видів статутної діяльності

Наведені парадокси здійснюють значний вплив на формування активів, що беруться до розрахунку, та зобов'язань, що беруться до розрахунку. Одним із варіантів уникнення проблеми з чистими активами є намагання підприємства не отримувати збитків. Однак навіть наявність самого прибутку не гарантує ліквідності та платоспроможності. Необхідно провести аналіз структури активів і пасивів, для виявлення достатньої суми грошових коштів для здійснення розрахунків з контрагентами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В ході дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Сучасний стан розвитку економіки України у зв'язку з поступовим впровадженням Міжнародних стандартів фінансової звітності вимагає від суб'єкта господарювання розрахунку та аналізу чистих активів. З огляду на це, слід аналізувати господарську діяльність з точки зору впливу окремих операцій на розмір чистих активів. Зокрема дослідження операцій з визначення фінансового результату та наявних бухгалтерських парадоксів, що здійснення виплат під час розрахунків з учасниками навіть за наявності прибутку за даними фінансової звітності необхідно мати майнове забезпечення в активі Балансу.

2. Власникам корпоративних прав необхідно визначити збільшення або зменшення частки власного капіталу і оцінити ефективність використання фінансових ресурсів керівництвом суб'єкта господарювання. Нераціональне управління корпоративними правами учасників призводить до погіршення інвестиційної та фінансової політики підприємства, а також ускладнює процес накопичення власного капіталу.

3. Дослідження динаміки чистих активів на стадіях життєвого циклу підприємства дозволило встановити, що на стадіях зародження (створення) та прискорення росту чисті активи мають тенденцію до зростання, а на стадії уповільнення темпів зростання виникають проблеми з фінансуванням, тому відбувається зростання чистих активів більш повільними темпами. Стадія "зрілість" пов'язана з реорганізацією основних ланок технологічного процесу та характеризується поступовим зменшенням чистих активів. На стадії занепаду наявна прострочена заборгованість перед кредиторами та продовжує знижуватися розмір чистих активів. Проаналізувавши конкретні операції, віднесені до певного напрямку господарської діяльності підприємства на стадіях життєвого циклу, можна передбачити майбутній рух грошових коштів, пов'язаний з вимогами засновників, які надали товариству капітал щодо реалізації законодавчо закріплених корпоративних прав.

Перспективами подальших досліджень є розробка методики аналізу чистих активів для всіх суб'єктів господарювання.

Список використаної літератури:

1. Діордійчук В., Новодворська В. Аналіз власного капіталу підприємства / В. Діордійчук, В. Новодворська // Соціально-економічні, політичні та культурні оцінки і прогнози на рубежі двох тисячоліть: Тези доповідей V Міжнародної науково-теоретичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених. Відп. Редактор З.В. Гуцайлюк. – Тернопіль, 2007. – С. 83-85. 2. Королюк Т. Структура власного капіталу в системі економічних відносин підприємств / Т. Королюк // Соціально-економічні, політичні та культурні оцінки і прогнози на рубежі двох тисячоліть: Тези доповідей V Міжнародної науково-теоретичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених. Відп. Редактор З.В. Гуцайлюк. – Тернопіль, 2007. – С. 172-174. 3. Корягін М.В. Облік зменшення статутного капіталу товариств / М.В. Корягін, Н.М. Восьяло // Вісн. Нац. ун-ту "Львів. Політехніка". Менедж. та підприємництво в Україні: етапи становлення і пробл. розв. – 2007. – N 577. – С. 185-188. 4. Нусінова Я.В. Особливості визначення запасу власного капіталу на причино-збагачувальних комбінатах / Я.В. Нусінова // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції ["Створення інтелектуальної системи обліку для економіки України"], Тернопіль: Економічна думка, 2007. – С. 294-295. 5. Поліщук І.Р. Бухгалтерський облік статутного капіталу на етапах життєвого циклу підприємства / І.Р. Поліщук // Нові концепції розвитку бухгалтерського обліку, аналізу і контролю в умовах економічних змін: матеріали та тези виступів IX-ї міжнар. наукової конференції. – / М-во освіти і науки України, Житомирський державний технологічний університет. – Житомир: ЖДТУ, 2010. – С. 349-351. 6. Рішення "Про схвалення Методичних рекомендацій щодо визначення вартості чистих активів акціонерних товариств" від 17.11.2004 р. № 485. 7. Слав'юк Р.А. Структурування власного капіталу підприємств України / Р.А. Слав'юк // Фінанси України. – 2005. – № 8. – С. 123-131. 8. Соколов Я.В. Бухгалтерський учет: от истоков до наших дней: [Учебн. пособие для вузов]. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с.: ил. 9. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16 січня 2003 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15>.

ПОЛІЩУК Ірина Романівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри аналізу і статистики Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:

- обліково-аналітичне забезпечення прогнозування розміру корпоративних прав учасників;
- методика обліку складових власного капіталу;
- методика статистичного аналізу фінансової звітності